

Over de integratie van migranten in Nederland en de actualiteit van het integratieconcept.

Oratie Jaco Dagevos, uitgesproken op 4 december 2015

Rotterdam, Erasmus Universiteit Rotterdam

Mijnheer de Rector Magnificus,

Zeer geachte toehoorders,

Het komt een enkele keer voor dat ik aangesproken wordt als Jaco Dajévô. Dagevos, maar dan op zijn Frans. Dat klinkt meteen charmant en historisch klopt de Franse associatie ook nog. Dankzij naspeuringen van mijn vader blijkt dat de stamvader van het geslacht Dagevos afkomstig is uit Hervé, een dorp in de buurt van Luik. Deze Hubert Dagofosse, zoals zijn naam toen luidde, was naar alle waarschijnlijkheid actief in de wolindustrie. Hij heeft zich gevoegd bij het rebellenleger van de Prins van Oranje om tegen de Spanjaarden te vechten en is op deze manier in de lage landen terechtgekomen.

Hubert Dagofosse

De Dagofossen waren Hugonoten. In de tweede helft van de 16^e eeuw woedden in Frankrijk al tegen hen gerichte bloedige godsdienstoorlogen. Hoewel de massale vlucht van Hugonoten een kleine eeuw later plaatsvond, waren er ook in de laatste decennia van de 16^e eeuw voor Hugonoten voldoende redenen om hun heil elders te zoeken.

Uiteindelijk strijken de Dagofossen neer in Leiden om te werken in de lakenindustrie. Rond 1600 was er in Europa al druk handelsverkeer, waarbij Leiden een Europese centrumfunctie vervulde voor de lakenhandel en aangenomen mag worden dat er handelscontacten bestonden tussen mijn voorvaderen in Wallonië en de Leidse textielnijverheid. Van de eerste Leidse Dagofossen is bekend dat ze actief zijn als lakendrapiers: textielondernemers met spinners en wevers in dienst.

Een paar generaties blijft actief in de lakenhandel, overigens met wisselend succes en welstand. Dan maakt de koopman plaats voor de dominee. Drie generaties dominees waken over het zielenheil van hun gemeente en een van hen wordt beroepen door de gemeente Kattendijke in Zeeland en gaat daar als predikant aan de slag. Daarna gaat het met mijn tak van het Dagevos-geslacht gestaag bergafwaarts. In de boeken vindt men beroepen als tuinman en journalier, dat laatste klinkt misschien

chique maar het betekent gewoon dagloner. Ook mijn Opa moest sappelen als los-vaste arbeider op het Zeeuwse platteland.

Migratie en integratie zijn van alle tijden. En uit deze kleine familiegeschiedenis mag worden afgeleid dat dat niet zonder problemen is verlopen.

Migratie en integratie zijn ook actueler dan ooit. Op het moment dat Nederland in de ban was van de instroom van vluchtelingen, de Zwarte Piet-discussie weer langzaam op stoom kwam, en inmiddels binnen de sociale faculteit volledig is losgebarsten, zette de recente aanslagen in Parijs het vraagstuk van interetnische verhoudingen en de positie van moslims weer terug in de schijnwerper van de maatschappelijke en politieke aandacht.

Naar integratievraagstukken is de afgelopen jaren, in Nederland en daarbuiten, een indrukwekkende hoeveelheid onderzoek verricht. Het integratieperspectief is door een aantal universitaire onderzoekers de laatste jaren ook stevig gekritiseerd.

Integratie als besmette term

1. Integratieonderzoek zet groepen apart en houdt de wij-zij tegenstelling in stand
2. Integratieonderzoek kijkt alleen maar naar migranten
3. Integratieonderzoek legt eenzijdig nadruk op culturele factoren

In het kort komt die kritiek op het volgende neer: integratieonderzoekers gaan uit van een onderscheid tussen de samenleving en migranten en

dragen daardoor bij aan de tegenstellingen tussen groepen, ze kijken uitsluitend naar migrantengroepen en leggen overdreven veel nadruk op de culturele factor waardoor de oorzaak van problemen eenzijdig bij migrantengroepen wordt gelegd. Integratieonderzoek zou stigmatiserend zijn. Daar sta je dan als kersverse hoogleraar integratie. Als de critici gelijk zouden hebben, zou ik omzien naar een andere leerstoel. Maar ik denk niet dat ze gelijk hebben.

Ik ga vandaag in op deze kritiek. Ik put hierbij onder andere uit onderzoek dat het SCP, samen met prof. Dr. Richard Staring van deze universiteit en dr. Fiore Geelhoed van de VU het afgelopen jaar hebben uitgevoerd naar de sociaal-culturele positie van Turks-Nederlandse en Marokkaans-Nederlands jongeren. Naast kwantitatief is uitvoerig kwalitatief onderzoek uitgevoerd. De studie¹ verschijnt binnenkort, U krijgt dus een sneak preview. Met dit en ander onderzoek in de hand ga ik in op de argumenten van de critici, waarmee ik tegelijkertijd mijn eigen positie in het integratieonderzoek markeer.

De keuze om in deze oratie aandacht te besteden aan het onderzoek naar de Turks-Nederlandse en Marokkaans-Nederlandse jongeren raakt aan vraagstukken over de aanslagen in Parijs. Je zou dit een ongelukkig toeval kunnen noemen, want de keuze om in mijn oratie deze thematiek te behandelen is al geruime tijd geleden gemaakt. Het is in zekere zin ook een blessing in disguise, want het onderstreept, althans dat ga ik betogen, het belang en relevantie van goed uitgevoerd integratieonderzoek.

Kritiek 1. Integratieonderzoek zet groepen apart en houdt de wij-zij tegenstelling in stand

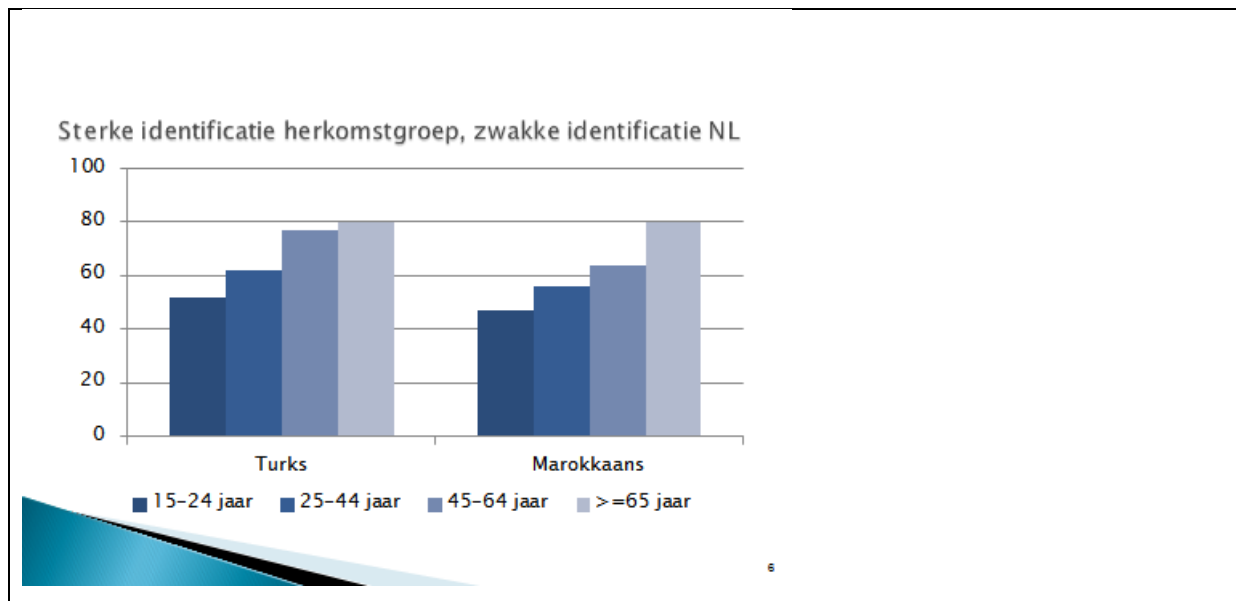
Een eerste kritiek is dat het denken in termen van integratie met zich meebrengt dat er een systematisch onderscheid wordt gemaakt tussen dé

¹ Huijink, W., J. Dagevos, M. Gijsberts en I. Andriessen (red.) (2015). *Werelden van verschil. Over de sociaal-culturele positie en afstand van migrantengroepen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

samenleving en dé migranten. Migranten zijn daarbij per definitie problematisch, want ze worden als niet-geïntegreerd beschouwd. En daarmee worden migrantengroepen in feite buiten de samenleving geplaatst. De kritiek is dat het denken over integratie uitgaat van een wij-zij onderscheid en dat in stand houdt.

Het integratieonderzoek houdt zich inderdaad bezig met het wij-zij onderscheid. Dat perspectief is evenwel niet voor niets gekozen. Op welke wijze migranten en hun nakomelingen zich verhouden tot de Nederlandse samenleving, hoe zij zich daar al dan niet mee identificeren, maar ook hoe migranten worden gezien en worden gelabeld zijn belangrijke thema's die in het integratieonderzoek niet kunnen ontbreken. Mijn stelling is dat het wij-zij perspectief niet zo zeer een constructie is van onderzoekers of beleidsmakers, maar dat het weerspiegelt hoe migranten zelf hun positie ten opzichte van de samenleving definiëren én hoe migranten door anderen al dan niet als lid van de samenleving worden beschouwd.

In een door het SCP uitgevoerd grootschalig surveyonderzoek is aan personen van Turkse en Marokkaanse origine gevraagd in hoeverre ze zich Nederlander en in hoeverre ze zich Turk respectievelijk Marokkaan voelen. Ik laat gegevens zien van het aandeel personen dat zich sterk verbonden voelt met de herkomstgroep, maar zich geen of in geringe mate Nederlander voelt.

Wat de figuur laat zien is dat ongeveer 50% van de Turks- en Marokkaans-Nederlandse jongeren zich vooral Turks respectievelijk Marokkaans voelt, en geen of weinig Nederlander. Onder oudere personen van Turkse en Marokkaanse komaf voelt de overgrote meerderheid zich overwegend Turks of Marokkaans.

Voor jongeren van Turkse en Marokkaanse origine die vaak in Nederland geboren en opgegroeid zijn, neemt het land van herkomst van de ouders een belangrijke plaats in bij de vraag waartoe men zich rekent en wat men daarbij voelt. Jongeren met Marokkaanse wortels voelen zich Marokkaans omdat hun ouders uit Marokko komen en hun een Marokkaanse opvoeding hebben gegeven. Ze zijn thuis in de Marokkaanse tradities, feesten en rituelen, hechten groot belang aan familie en familieverhoudingen die anders zijn dan wat ze in Nederland waarnemen. Tegelijkertijd zijn ze in Nederland geboren en getogen, speelt hun leven zich hier af en hebben ze vaak hun belangrijkste netwerken hier. Men wil er dan ook graag bij horen, ze zijn hier naar school gegaan en vaak aan het werk. Bij Turkse jongeren is dit niet veel anders. Men voelt zich verbonden met Turkije en met de Turkse groep, maar er is ook zeker verbondenheid met Nederland.

Uit gesprekken met jongeren ontstaat het beeld dat zij zich in de loop der jaren meer met de herkomstgroep en meer met de Islam zijn gaan identificeren. Voor velen staat de moslimidentiteit 'op nummer 1'. De moslimidentiteit is een alternatief voor een identificatie als Nederlander. De moslimidentiteit lijkt ook een alternatief te zijn voor de Marokkaanse, want biedt de verbinding naar een grote wereldgemeenschap (de Ummah) die morele kaders biedt en het gevoel geeft dat men ergens onderdeel van is. Bij Turkse jongeren lijkt de moslimidentiteit meer naast de vanouds sterke nationale identiteit te staan. Dat de Islam aan betekenis heeft gewonnen brengen jongeren in verband met de negatieve houding over migrantengroepen en moslims, waarbij 9/11 vaak als keerpunt wordt genoemd.

Wat kwalitatief onderzoek ook laat zien is dat jongeren met een Marokkaanse en Turkse achtergrond zich van alles voelen. Ze zijn Marokkaans of Turks, ze zijn Nederlands, ze zijn inwoner van een stad en ze zijn moslim.

Jongeren wijzen er op dat meerdere identiteiten in beginsel allerlei voordelen kunnen hebben. Men kent verschillende werelden en opvattingen en kan gedrag uit die werelden beter plaatsten. Het schakelen tussen die identiteiten hoeft evenmin een probleem te zijn: afhankelijk van de context – bv. thuis of op het werk – verschuift de balans van Marokkaans of Turks naar meer Nederlands.

Jongeren geven evenwel aan dat die keuze vaak door anderen wordt gemaakt, de omgeving bepaalt dat je Marokkaan of Turk of moslim bent. Men wordt niet als inwoner van dit land gezien, niet als leerling op een school, niet als sollicitant voor een functie in de techniek, maar men wordt primair beschouwd als lid van een migranten- of religieuze groep. Dit wordt ervaren als dat men apart wordt gezet. Migrantjongeren krijgen zo het gevoel dat ze zich niet als Nederlander mogen beschouwen, omdat ze door de omgeving overwegend als Marokkaan of Turk of als moslim

worden bejegend, de keuze wordt door anderen gemaakt, ook in contexten waarvan men vindt dat deze achtergrond niet relevant is.

Kritiekpunt 1

- ▶ *Kritiek:*
- ▶ Integratieonderzoek zet groepen apart en houdt de wij-zij tegenstelling in stand

- ▶ *Repliek:*
- ▶ Het wij-zij denken komt niet voort uit het integratieperspectief, maar is een wezenlijk onderdeel van identificatieprocessen van jongeren. Het gaat om de vraag tot welke groepen migranten(jongeren) zich zelf rekenen en tot welke groepen zij worden gerekend.

Mijn punt is hier dat het denken in groepen en het daaruit voortvloeiende wij-zij denken niet voortkomt uit het integratieperspectief, maar dat het in de leefwereld van migranten en migrantenjongeren en in de wijze waarop zij worden bejegend een centrale plaats inneemt. De spanning zit hier in dat voor jongeren hun Turkse, Marokkaanse en moslimidentiteit zeer belangrijk zijn, maar dat anderen daar hen niet systematisch en doorgaans in negatieve zin op moeten aanspreken. Die eenzijdige framing heeft invloed op hoe jongeren tegen hun leven in Nederland aankijken, welke contacten zij aangaan en welke opvattingen ze aanhangen. Aan deze thematiek kan integratieonderzoek niet voorbijgaan.

Toch blijft het ook voor het integratieonderzoek een lastige kwestie. Bij het benaderen van respondenten komt het voor dat zij niet vanwege hun Turkse of Marokkaanse achtergrond mee willen doen. Je bedient je als onderzoeker van de framing waar jongeren uit deze groepen zich juist tegen verzetten. Dat is dus een dilemma.

Dit komt ook fraai naar voren in een aantal interviews met documentairemaker en theaterproducent Abdelkarim El-Fassi. Hierin

vertelt hij dat hij uitsluitend wordt uitgenodigd voor optredens in de media als het om Marokkanen of om moslims gaat. Er worden steeds dezelfde etiketten geplakt, maar hij is ook filmmaker, Zeeuw, creatieveling met zorgen zoals iedereen. Waarom mag hij daar niet over komen praten? Hij wil niet als eerste en enige op zijn etnische en religieuze achtergrond worden aangesproken. Het sluit uit en zet apart, terwijl El-Fassi benadrukt dat hij burger is van Rotterdam en als zodanig wil worden gezien.

De buitenwacht hanteert vaak deze framing, maar ook onder jongeren met een Marokkaanse achtergrond zelf gebeurt dit. El-Fassi vraagt tijdens een symposium voor Nederlands-Marokkaanse jongeren wie onlangs iets gepost heeft over algemene onderwerpen als ouderenzorg en studiebeurs. Dat was niet het geval. Ook deze jongeren houden zich vooral bezig met hun Marokkaanse afkomst. El-Fassi hierover, en ik citeer: 'Het is een privilege je niet bezig te houden met je afkomst, maar zover zijn we nog niet.'

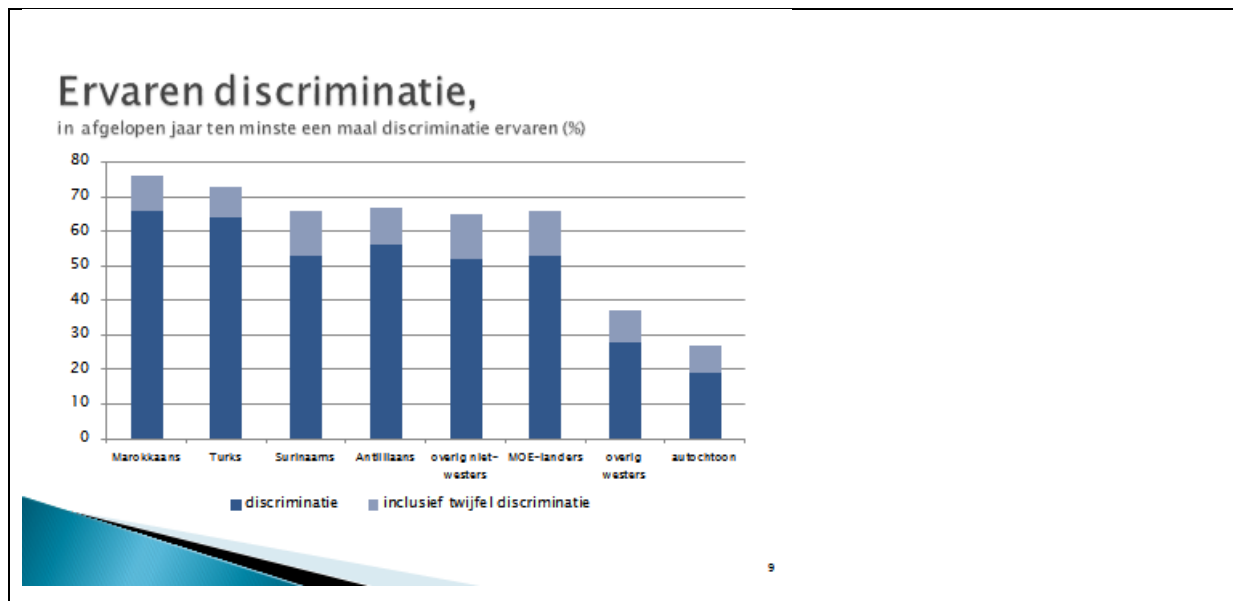
Ik ben dus van mening dat het voor integratieonderzoekers belangrijk blijft om een beeld te krijgen van hoe migranten zich verhouden tot de ontvangende samenleving en hoe ze door anderen worden gezien. Dan is een wij-zij perspectief bijna onvermijdelijk. Of hierdoor ook de tegenstellingen worden bestendigd en de onderlinge stereotiepen in stand blijven, is een kritiek die niet zonder meer ter zijde kan worden geschoven. Een belangrijke vraag hierbij is wel hoe groot de betekenis is van de term integratie en van het uitgevoerde integratieonderzoek. Waarschijnlijk moet die betekenis niet worden overschat. Sociale categorisatie, vooroordelen en stereotiepen en de neiging om leden van andere groepen uit te sluiten zijn universele kenmerken van mensen en van menselijk gedrag. Dat is niet zozeer het gevolg van sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Natuurlijk is het ongewenst als sociaal-wetenschappelijk onderzoek bijdraagt aan de constructie van stereotypen, maar er zijn andere, waarschijnlijk belangrijkere factoren die hier een rol spelen.

Kritiek 2: Integratieonderzoek kijkt alleen naar migranten

Een tweede kritiekpunt op onderzoek naar integratie is dat het zich eenzijdig op migranten zou richten. Het is een oude kritiek, die ook al op de vroege assimilatietheorieën werd uitgeoefend: het zijn de migranten die zich eenzijdig cultureel zullen en moeten aanpassen. Allereerst is het van belang om op te merken dat onderzoekers en theoretici die in dit raamwerk worden geplaatst, zoals Burgess, Park, Gordon en Esser zelf nadrukkelijk aandacht vragen voor de betekenis van de ontvangende samenleving. Migrantengroepen krijgen te maken met stereotiepe beelden en met discriminatie, en dit bepaalt het verloop van hun integratie.

Integratieonderzoek richt zich wat mij betreft per definitie op processen van in- en uitsluiting. Wie onderzoek doet naar migranten, wie met ze spreekt, die loopt als vanzelf tegen vraagstukken aan van hoe migranten zich verhouden tot de ontvangende samenleving en tegen welke belemmeringen zij oplopen. Ik heb het daar eigenlijk zojuist ook al over gehad. Die samenleving stelt eisen en biedt mogelijkheden, sluit in en discrimineert, beweegt mee en grenst af. Daar dient in onderzoek aandacht voor te zijn. Om die reden is discriminatieonderzoek dan ook een onlosmakelijk onderdeel van integratieonderzoek.

Twee jaar geleden is door SCP-onderzoeker Iris Andriessen en collega's onderzoek gedaan naar ervaren discriminatie. Er is aan personen gevraagd of zij in het afgelopen jaar in de openbare ruimte, op de arbeidsmarkt, bij contacten met instanties of in het onderwijs vervelende situaties hebben meegemaakt en wanneer dit het geval was, of er naar hun inschatting discriminatie in het spel was.

Tweederde van de Turkse en Marokkaanse Nederlanders hebben ten minste een keer zo'n ervaring gehad. Als we daar ook degenen bij tellen die twifelen of discriminatie meespeelde dan hebben in een jaar meer dan 70% van de Turkse en Marokkaanse Nederlanders een of meer ervaringen met discriminatie. In vergelijking met andere bevolkingsgroepen is dit het hoogste aandeel. Uit het zelfde onderzoek kwam naar voren dat driekwart van de Nederlandse moslims in het afgelopen jaar incidenten heeft meegemaakt die zij in verband brengen met discriminatie.

Dit zijn hoge aandelen en in het rapport staan de nodige disclaimers over de resultaten. Het valt bijvoorbeeld niet uit te sluiten dat als je naar discriminatie vraagt, vooral de gediscrimineerden aan het onderzoek meedoen. Ik neem de disclaimers ter harte, maar in Nederland lijkt er toch echt iets aan de hand te zijn. Ook het kwalitatieve onderzoek onder jongeren van Turkse en Marokkaanse komaf wijst namelijk op een breed gedeeld gevoel van discriminatie. Dat doet zich voor op allerlei niveaus. In dagelijkse ontmoetingen, op school en op de arbeidsmarkt, in bejegening door de politie en in uitingen in de media en door politici. Daarbij gaat het niet altijd om aperte vormen van discriminatie. Sommige uitlatingen zijn waarschijnlijk vaak niet slecht bedoeld, maar vragen als 'waar kom je vandaan' of 'waarom spreek je zo goed Nederlands' aan jongeren die in

Nederland zijn geboren zijn minder onschuldig dan ze misschien lijken. Of om het wat academischer te zeggen: ze reduceren een persoon tot het stereotype van de groep waar hij of zij toe behoort.

Op de arbeidsmarkt zijn jongeren van mening dat zij zich extra moeten bewijzen, dat fouten in het werk zwaarder worden aangerekend en dat je minder kansen hebt op werk en carrière. Vrijwel alle jonge Marokkaanse mannen in ons onderzoek hebben de ervaring regelmatig door de politie staande te worden gehouden. Op de vraag 'Wat is typisch Marokkaans?' werd in een groepsgesprek met lager opgeleide Marokkaanse Nederlanders spontaan gereageerd met: 'Stop! Politie!'. Zelfs een Marokkaans-Nederlandse respondent in een scootmobiel wordt regelmatig staande gehouden door de politie met de vraag of dit zijn eigen scootmobiel is. Dat de politie aan ethnic profiling doet staat voor deze jongeren vast, het is dagelijkse realiteit. Het past in het sombere beeld van migrantenjongeren over het maatschappelijk klimaat in Nederland. Jongeren hebben weinig op met de Nederlandse en westerse media die volgens hen alleen over Marokkanen of moslims berichten als ze slecht in het nieuws zijn. Dat jongeren actief zijn op buitenlandse nieuwssites en naar Al Jazeera kijken draagt bij aan het afnemend vertrouwen. Deze media brengen andere berichten, met een ander perspectief en andere toon. Men heeft het idee dat de vrijheid van meningsuiting een andere invulling krijgt voor moslims dan voor niet-moslims. Moslims krijgen het verwijt lange tenen te hebben. Moslimjongeren stellen daar tegenover dat er een dubbele moraal bestaat over de vrijheid van meningsuiting. Er wordt in Nederland met twee maten gemeten.

Het gevoel dat men als aparte groep wordt gezien, wordt ook gevoeld door het politieke debat en uitspraken van politici als Aboutaleb, Rutte en Asscher. Bij de Marokkaans-Nederlandse jongeren moet, naast Wilders, vooral burgemeester Aboutaleb het ontgelden. Zijn uitspraken na de aanslagen bij Charlie Hebdo zouden bijdragen aan een klimaat dat moslims niet bij de Nederlandse samenleving horen. Het wordt ook gezien

als politiek opportunisme; alleen als er dingen misgaan zou Aboutaleb van zich laten horen. De uitspraak van premier Rutte dat migranten zich moeten invechten op de arbeidsmarkt wekt eveneens ergernis op. Moet discriminatie dan niet worden aangepakt? zo vragen jongeren zich retorisch af. Zij hebben vaak ervaringen met discriminatie en het gevoel zich dubbel te moeten bewijzen, terwijl ze in Nederland geboren zijn en het zelfde diploma hebben als een autochtone Nederlander. Bij de Turkse jongeren is minister Asscher de gebeten hond, onder meer vanwege zijn optreden tegen Turks-Nederlandse organisaties en zijn reacties op onderzoeksrapporten die een ongunstig beeld scheppen over de Turkse groep. Turks- en Marokkaans-Nederlandse jongeren lijken weinig vertrouwen te hebben in de Nederlandse politiek en voelen zich hierin nauwelijks nog vertegenwoordigd.

Misschien denkt u, interessant deze verhalen over ervaren uitsluiting en erg dat jongeren uit deze groepen zich geen onderdeel voelen van deze samenleving, maar er is toch ook het nodige aan de hand? Dat is natuurlijk ook zo. De criminaliteit onder Marokkaanse jongens is problematisch. Dat etnisch profileren door de politie voorkomt, keur ik niet goed maar ik begrijp wel dat het gebeurt. Dat er zorgen zijn over radicaliserende jongeren is evident en dat een burgemeester zich hierover uitspreekt is begrijpelijk. Maar ik zou de signalen die uit diverse studies naar voren komen niet willen afdoen als slachtoffergedrag. Daarvoor is de zorg over hoe personen met een migranten- en moslimachtergrond worden gezien en bejegend te breed gedragen.

Een andere reden om dit breed gevoel van ervaren uitsluiting serieus te nemen is dat het tot op zekere hoogte niet zo belangrijk is wat de feitelijke grondslag ervan is. Dit klinkt misschien vreemd, maar het belang zit hem er in dat dergelijke gevoelens er zijn, het is mooi voorbeeld van het Thomas theorema: ervaren discriminatie werkt namelijk door in opvattingen, in het aangaan van sociale contacten, in

identificatieprocessen en hoe tegen de Nederlandse samenleving wordt aangekeken en welke plek men zich daarin toebedeelt.

Hiermee wil ik evenmin zeggen dat er geen feitelijke grond is voor gevoelens van discriminatie. Dat bestaat en is in Nederland en daarbuiten overtuigend aangetoond.

Kritiekpunt 2

- ▶ *Kritiek:*
- ▶ Integratieonderzoek kijkt alleen naar migranten

- ▶ *Repliek:*
- ▶ Interactie tussen migranten en de dominante samenleving is uitgangspunt van integratieonderzoek; discriminatieonderzoek is een onlosmakelijk onderdeel van integratieonderzoek.

10

Als integratieonderzoek zou betekenen dat er alleen naar migrantengroepen wordt gekeken, dan is het risico van stigmatisering en blaming the victim tamelijk groot en hebben de critici een punt. Het perspectief moet echter liggen bij de interactie tussen migranten en ontvangende samenleving. Bij integratie gaat het om veranderingen die gepaard gaan met de blootstelling van groepen aan elkaar. De interactie is bepalend voor de integratie, en daarmee het centrale object voor onderzoek én voor beleid. Zo gezegd kan integratieonderzoek ook niet zonder onderzoek naar discriminatie.

Kritiek 3. Integratieonderzoek legt eenzijdig de nadruk op etnisch-culturele factoren

In het verlengde van de kritiek dat integratieonderzoek eenzijdig de blik richt op migrantengroepen ligt de kritiek dat daardoor het perspectief al snel gericht is op culturele factoren.

Volgens Halleh Gorashi (2006) wordt de Nederlandse omgang met migranten gedomineerd door 'categoraal' denken dat zich kenmerkt door 'culturalisering'. Dat laatste verwijst naar het benadrukken van cultuurverschillen, van het sociaalcultureel anders zijn van migranten. Het zet groepen apart en benadrukt – onoverbrugbare – verschillen tussen bevolkingsgroepen. Dit heeft het discours over migranten en integratie, aldus Gorashi, sterk beïnvloed. Deze culturaliserende manier van denken, die volgens de critici synoniem is met het integratieperspectief, zou ook tot gevolg hebben dat achterstandsproblemen worden herleid tot culturele verschillen. Behalve dat dit stigmatiserend is en de tegenstellingen verder vergroot, zou dit perspectief ons ook weinig verder helpen omdat etnisch-culturele verschillen niet of nauwelijks bijdragen aan inzicht in en verklaringen van achterstandsproblemen.

De vraag is waar deze kritiek toe leidt. Betekent dat in integratieonderzoek niet langer naar etnisch-culturele verschillen moet worden gekeken? Dat lijkt me het kind met het badwater weggooien. In navolging van integratieonderzoekers als Richard Alba ben ik van mening dat integratie niet kan worden bestudeerd zonder aandacht te hebben voor sociaal-culturele en sociaal-economische dimensies van integratie, en voor onderzoek de taak om de onderlinge samenhang tussen deze dimensies te ontwarren.

Kritiekpunt 3

- ▶ *Kritiek:*
- ▶ Integratieonderzoek legt eenzijdig de nadruk op culturele factoren

- ▶ *Repliek:*
- ▶ In integratieonderzoek mag aandacht voor de sociaal-culturele positie niet ontbreken.
- ▶ Weinig vruchtbaar om de betekenis van sociaal-culturele factoren te ontkennen of daar eenzijdig het accent op te leggen

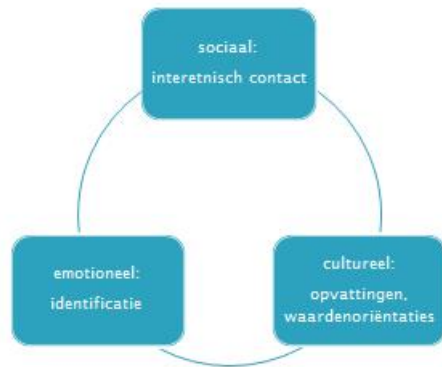
12

Eigenlijk zie ik weinig verschil met onderzoek naar bijvoorbeeld de betekenis van klasse- of opleidingsverschillen. Daar bestudeer je ook de invloed van, niet omdat je wilt dat klasse er toe doet, maar om vast te stellen of die invloed er is. Datzelfde geldt voor de mogelijke betekenis van de sociaal-culturele factoren. Het is dus niet op voorhand gezegd dat sociaal-culturele factoren altijd belangrijk zijn of moeten zijn in het integratieonderzoek. Het is weinig vruchtbaar om de betekenis van deze factoren te ontkennen of daar eenzijdig het accent op te leggen. In het onderzoek moet er aandacht voor zijn, welke betekenis ze hebben is een empirische kwestie.

In integratieonderzoek mag aandacht voor de sociaal-culturele positie dus niet ontbreken.

Aan de sociaal-culturele positie onderscheid ik een emotioneel-affectieve dimensie, waar identificatie een belangrijk onderdeel van uit maakt, een sociale en een culturele dimensie.

Sociaal-culturele positie

13

Onderzoek onder Turkse en Marokkaanse jongeren laat zien dat de dimensies van de sociaal-culturele positie nauw met elkaar samenhangen. Welke contacten worden onderhouden, houden verband met hoe men zich verbonden voelt met herkomst- en religieuze groep, welke opvattingen men er op nahoudt en hoe men naar Nederland en de wereld kijkt.

Kwantitatieve gegevens laten zien dat jongeren van Turkse en Marokkaanse komaf een vrij gemêleerde vrienden- en kennissenkring hebben. Kwalitatief onderzoek wijst uit dat hechte vriendschappen tussen autochtonen en Turkse en Marokkaanse jongeren betrekkelijk weinig voor lijken te komen. Echte vrienden hebben een Turkse of Marokkaanse achtergrond, kennissen kunnen autochtone Nederlanders zijn. Cijfers over gemengde huwelijken ondersteunen dit: die komen bij Turkse en Marokkaanse Nederlanders weinig voor. Minder dan 10% van de jaarlijks gesloten huwelijken van Turkse en Marokkaanse Nederlanders zijn gemengd.

Dat de netwerken etnisch behoorlijk homogeen zijn, heeft onder meer te maken met het algemeen geldende principe van gelijkentis: mensen gaan het liefst om met personen met dezelfde achtergrond. Hierdoor is bepaald gedrag, zoals niet drinken en meedoen met de Ramadan, vanzelfsprekend

en hoeft niet uitgelegd te worden, of nog lastiger: waarvoor men zich moet verantwoorden. Ook een andere seksuele moraal en harde humor zijn redenen waarom de voorkeur uitgaat naar contacten met leden van de herkomstgroep. Het delen van dezelfde etnische en culturele achtergrond en het delen van hetzelfde geloof spelen hier alle een rol en dragen bij aan het gevoel van gelijkgestemdheid die de smeerolie vormt voor het aangaan en continuering van sociale contacten binnen de herkomstgroep. Ook ruimtelijke segregatie is hier van betekenis en heeft tot gevolg dat de kans op ontmoeting uit een andere groepering betrekkelijk klein kan zijn. En natuurlijk geldt ook hier: it takes two to tango. De negatieve beeldvorming die een aanzienlijke groep autochtone Nederlanders heeft over migranten en moslims draagt evenmin bij aan het aangaan van contacten met andere bevolkingsgroepen.

In integratieonderzoek is het een open vraag of gerichtheid op herkomstgroep problematisch is. Dat lijkt me nog steeds een goed uitgangspunt. Maar op dit moment zijn er toch vooral redenen voor zorg.

Het lijkt er op dat leef- en denkwerelden steeds verder van elkaar af komen te staan. Het belang dat aan de islam wordt gehecht, de overtuiging dat dit geloof voortdurend en systematisch in een slecht daglicht wordt gesteld, de tamelijk gesloten netwerken en selectief mediagebruik en het gevoel geen burger te mogen zijn van dit land vormen een cocktail waarin wantrouwen en wroeging makkelijk tot wasdom kunnen komen. Gesloten werelden geven ook aanleiding voor gesloten wereldbeelden. Dit laatste komt misschien nog wel het meest tot uiting in de talrijke complottheorieën die circuleren over onder meer 9/11 en IS. De aanslagen van 11 september zouden zijn veroorzaakt door de CIA of zionisten of een combinatie. De gebouwen zouden vooraf in stukken zijn gesneden zodat ze gemakkelijk in elkaar konden storten. En: het kan toch geen toeval zijn dat er bij 9/11 geen joden zijn omgekomen. Op internet zouden filmpjes te zien zijn van IS-strijders met onder hun zwarte kledij davidssterren. Natuurlijk worden deze verhalen niet door

iedereen geloofd, maar de veelheid aan complottheorieën is niettemin betekenisvol. Het tekent de gescheiden werelden en de verwarring bij veel jongeren die IS of andere aanslagen niet in overeenstemming kunnen brengen met hoe zij hun geloof beleven. Dat doen ze door aan te geven dat dit soort aanslagen niets te maken hebben met de Islam en ze doen dit door met complotverklaringen te komen die erop zouden wijzen dat moslims niet de aanstichters zijn.

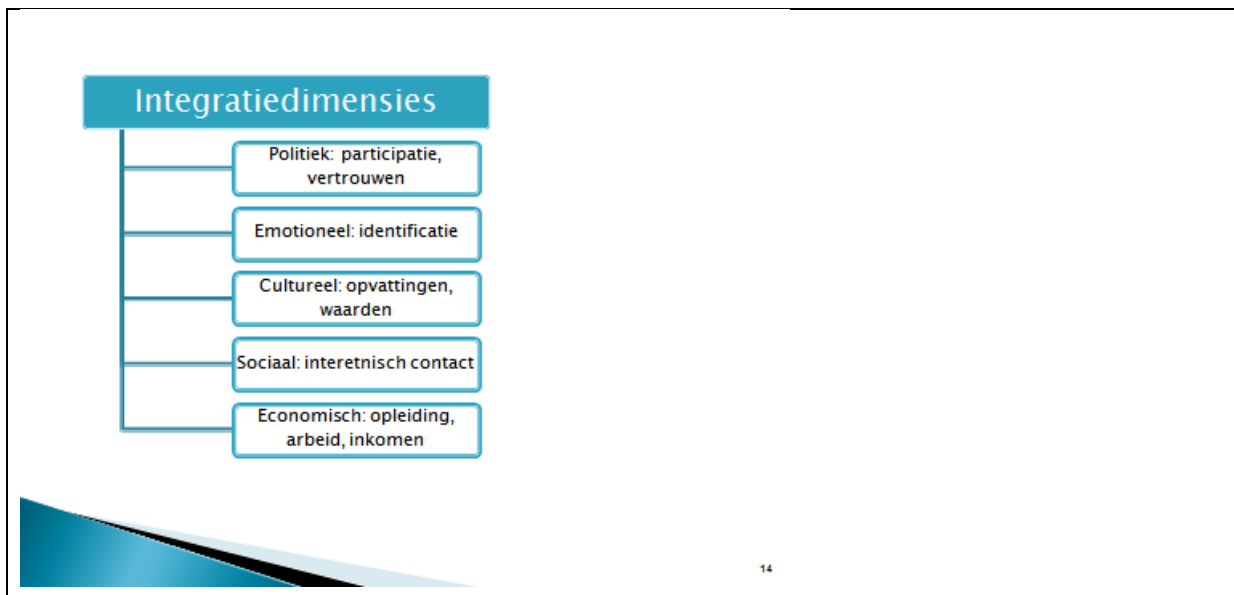
Ik wil graag een citaat voorlezen dat duidelijk uitdrukt hoe verschillend de beelden en de leefwerelden kunnen zijn. Ik citeer een Marokkaans-Nederlandse respondente.

Wat heel belangrijk is om te benoemen, is dat heel veel moslims in het Westen voornamelijk naar Al Jazeera kijken. Onze ouders die kijken daar allemaal naar. Wat zie je daar? De meest shockerende beelden hoe moslims worden afgeslacht, in Palestina, in Irak, in Libië, in Egypte. Continu moorden. Het is realiteit. Als ik bij mijn ouders binnenstap, is dat het enige wat ik zie: uitmoorden van moslims. Ik sta dan sterk in mijn schoenen, maar dan heb je kinderen die denken: "Moslims worden overal aangevallen." Wat ook zo is. De gemiddelde Nederlander kijkt alleen naar de NOS, die bijna geen Islamitische moorden ziet, alleen IS, dus alleen het tegendeel ziet. Wat krijg je in Nederland? Een compleet onbegrip naar elkaar toe. Ik ben opgegroeid met de gedachte: moslims worden overal uitgeroeid. Maar een gemiddelde Nederlander denkt: "Huh? Het zijn de moslims die terroristen zijn." Dus we praten niet op één golflengte. Of het is heel bewust door de media gedaan of we leven compleet langs elkaar heen.

Ik kom bij het einde van mijn betoog.

Integratie als uitgangspunt voor onderzoek

Ik zou het integratieperspectief dus niet ten grave willen dragen, maar juist de sterke kanten ervan willen benadrukken. Die liggen in de aandacht voor sociaal-culturele en sociaal-economische posities van migranten in interactie met de kenmerken en mogelijkheden van de ontvangende samenleving. Het perspectief is niet uitsluitend op de migranten gericht, maar ook op de ontvangende samenleving. Verder is integratie bij uitstek een multidimensioneel begrip. Dat was bij de grondleggers van het integratieonderzoek al zo, die met name aandacht hadden voor wat we nu de sociaal-culturele positie noemen. Zij waren geïnteresseerd in veranderingen in waarden, gebruiken en opvattingen, in het aangaan van sociale contacten en in identificatieprocessen. Later is hier de aandacht voor de positieverwerving op de arbeidsmarkt en de toegankelijkheid van het politieke systeem aan toegevoegd. In feite komen deze indelingen uit het integratieonderzoek nauw overeen met Weberiaanse indelingen die bijvoorbeeld worden gebruikt in onderzoek naar scheidslijnen (Elchardus 2012).

Om de huidige moeizame interetnische verhoudingen te kunnen begrijpen is de relevantie van sociaal-wetenschappelijk onderzoek groter dan ooit.

Ik wil daar graag een bijdrage aan leveren. In mijn ogen vraagt de opzet en uitvoering van integratieonderzoek om een open blik en geen taboes vooraf: het is niet allemaal cultuur en het is niet allemaal discriminatie, maar de betekenis van beide moet op voorhand ook niet worden uitgesloten of gebagatelliseerd. Ik zou ook graag een lans willen breken voor meer gecombineerd kwantitatief en kwalitatief onderzoek. Zonder dat komt de leef- en denkwereld van personen, migranten en autochtone Nederlanders, onvoldoende in beeld.

Ik hoop in deze geest onderzoek te blijven doen. Ik prijs me gelukkig dat met mijn benoeming nu meer dan voorheen de sterke kanten van het academische onderzoek en de sterke kanten van het SCP-onderzoek kan combineren. Ik noem kort enkele thema's die nadere uitwerking verdienen.

In mijn onderzoek heeft de arbeidsmarktpositie van migrantengroepen altijd een belangrijke plaats ingenomen. Dat blijft ook zo. Jongeren uit deze groepen hebben de afgelopen decennia behoorlijke stappen gemaakt. Als gevolg van een stijgend opleidingsniveau is er inmiddels een middenklasse ontstaan. Tegelijkertijd is het gevoel er niet bij te horen sterk en de somberheid over het maatschappelijk klimaat in Nederland groot, juist bij de hoger opgeleiden en degenen die op de arbeidsmarkt succes hebben geboekt. Dit verschijnsel, dat eerder door onderzoekers als Buijs en Gijsberts de integratieparadox is genoemd, vraagt om nader onderzoek. Wat zijn nu precies de bronnen van onbehagen? Het belang van sociale en culturele uitsluiting – er niet bij horen, apart worden gezet – lijkt groot, maar hoe verhoudt zich dit nu tot de positie in de economische dimensie van integratie? Ook is de relatie met de politieke dimensie in Nederland tamelijk onderbelicht gebleven. Willem Huijnk heeft in het afgelopen jaar al belangrijk werk verricht gedaan om te zien hoe posities op verschillende integratiedimensies met elkaar samenhangen. Het zou mooi zijn om hier samen op voort te bouwen.

Samen met collega's van het SCP heb ik in de achterliggende jaren onderzoek gedaan naar discriminatie op de arbeidsmarkt. Dat zou ik graag in het kader van mijn leerstoel voortzetten met bijzondere aandacht voor de verklaring waarom er wordt gediscrimineerd en de gevolgen die discriminatie heeft voor degenen die dat treft. Wat betekent discriminatie voor gedrag, houding en opvattingen van personen uit migrantengroepen?

Tot nu toe heb ik vooral over Turkse en Marokkaanse Nederlanders gehad. De migrantenpopulatie is natuurlijk veel breder. In het recente verleden heb ik onderzoek gedaan naar EU-migranten en naar vluchtelingengroepen. Dat wil ik ook in de komende jaren graag voortzetten. De recente instroom van vluchtelingen heeft daarbij mijn bijzondere belangstelling. Het is noodzakelijk om snel zicht te krijgen op de sociaal-economische en sociaal-culturele kenmerken van vluchtelingen die op dit moment Nederland binnen komen en hun integratie in de komende jaren te volgen en analyseren.

Ik rond af.

De bekende integratieonderzoeker Richard Alba heeft betoogd dat integratie is voltooid als personen niet meer als leden van migrantengroepen worden gezien en als er geen discussie meer is of een groep volwaardig deel uitmaakt van een samenleving. In dat geval kan het perspectief van integratie op de helling, maar zover zijn we nog niet. Ik word niet meer als een Waalse Hugenoet gezien, en het is hoogst zelden dat ik nog als Dajévô wordt aangesproken. Mijn migrantenachtergrond is uitgewist. Dat is voor veel andere personen met een migrantenachtergrond niet het geval, zeker niet bij personen van Turkse en Marokkaanse origine. Hier is de kloof en het stereotiepe denken – over en weer – nog groot.

Dankwoord

Dames en heren. Ik ben aan het einde van mijn betoog gekomen en wil graag nog enkele woorden van dank uitspreken.

Ik dank het College van Bestuur en het bestuur van de Faculteit der Sociale Wetenschappen voor mijn benoeming en het vertrouwen dat ze daarmee uitspreken. In het bijzonder dank ik Godfried Engbersen die enkele jaren geleden een hoogleraar in mij zag en zich daar hard voor heeft gemaakt. Ik ben je daar zeer erkentelijk voor. Ik bewonder je enthousiasme, je theoretische kennis en gedrevenheid. We werken al enige tijd samen. In januari begeleiden we onze aio Linda Bakker naar de verdediging van haar mooie proefschrift en over twee weken verschijnt een policy brief over vluchtelingen waar we beiden aan hebben gewerkt. Ik zie uit naar de continuering van onze samenwerking.

Een speciaal woord van dank geldt ook Romke van der Veen die zich tijdens de benoemingsprocedure heeft ingespannen om zaken voortvarend af te handelen.

Ook wil ik graag Richard Staring noemen, met wie ik het afgelopen jaar heb samengewerkt in een project over de sociaal-culturele positie van jongeren van Turkse komaf. De wijze waarop jij kwalitatief onderzoek uitvoert wekt grote bewondering en heeft mijn enthousiasme voor dit type onderzoek alleen maar aangewakkerd. Je bent bovendien een uitstekende gids in Istanbul.

Veel dank gaat uit naar de directie van het Sociaal en Cultureel Planbureau die zich ten volle achter deze benoeming heeft geschaard en deze mogelijk heeft gemaakt. Met Kim Putters nu al weer twee jaar aan het roer van het SCP hebben we een energieke, vasthoudende en inspirerende directeur, met wie het geweldig samenwerken is.

De basis voor mijn belangstelling voor integratievraagstukken is gelegd aan deze universiteit. Na mijn afstuderen als Rotterdamse socioloog heb ik

ruim 10 jaar gewerkt bij het ISEO, aan de economische faculteit van de EUR. Justus Veenman was directeur van dit instituut. Ik ben ook bij hem gepromoveerd. Fijn dat je er vandaag bij bent, samen met Trees. Jouw kijk op onderzoek, het belang van kwantitatief en kwalitatief onderzoek en de nadruk op helder rapporteren hebben mij gevormd. Daar heb ik nog steeds profijt van. Grote dank dus.

Uit deze periode stamt ook het contact met Arjen Verweij, met wie ik nog steeds samenwerk, zij het in verschillende rollen. Aan Arjen hoef je het belang van een goede informatievoorziening over migrantengroepen niet uit te leggen. En minstens zo belangrijk: met Arjen is de lach nooit ver weg. Dat is ook waardevol voor een vruchtbare samenwerking.

Arend Odé is eveneens een contact dat dateert uit wat ik sinds deze benoeming mijn 'eerste' Rotterdamse periode kan noemen. We hebben inmiddels een mooie vriendschap opgebouwd, die we combineren met samenwerking in diverse inhoudelijke projecten. Ik hoop dat we de komende jaren blijven samenwerken en onze gesprekken van uiteenlopende aard in diverse etablissementen zullen continueren. Want de problemen van de wereld en van het leven worden toch het best opgelost tijdens een goed maal en voldoende drank.

Bij het SCP ben ik hoofd van de afdeling Onderwijs, minderheden en methodologie. Ik kan helaas niet iedereen bij naam noemen, maar ik wil graag vandaag van de gelegenheid gebruik maken om jullie te danken voor de samenwerking en de collegialiteit binnen de afdeling. Het piept en het kraakt weleens, vaak door mij veroorzaakt, maar dat is wat mij betreft niet wat overheerst. We doen hele mooie en belangrijke dingen, waar ik erg trots op ben, ik zou dat misschien wat vaker kunnen uitspreken.

Mérove Gijsberts wil ik wel graag bij naam noemen. Merove en ik werken al geruime tijd bij het SCP aan het integratie-onderzoek en hebben dit na de periode Van Praag/Tesser verder uitgebouwd tot een mooi en

belangrijk programma. Ik dank je voor wie je bent en voor de samenwerking en ik spreek de verwachting uit dat je binnenkort ook als hoogleraar door het leven gaat, want dat komt je toe.

Ik verkeer in de gelukkige omstandigheid dat ik een hele fijne vrienden- en familiekring heb. Velen zijn hier vandaag aanwezig. Ik vind het geweldig dat jullie hier zijn. Dat geldt in het bijzonder voor Herman, Hannah en Jacob. We hadden graag gewild dat jullie hier met z'n vieren zouden zijn geweest, maar dat heeft niet zo mogen zijn.

Gisteren heb ik mijn oratie al uitgesproken voor Peter van der Parre en zijn zoon Robin. Met Peter heb ik sociologie gestudeerd, ik heb gezien hoe hij tomeloos verliefd raakte op Eموke en ben zijn paranimf geweest. Peter is zeer ernstig ziek en kan er vandaag niet bij zijn.

Ik ben blij dat Hans en René mijn broers zijn en dat Manon en Esther en hun kinderen deel uitmaken van de familie. Een van mijn neefjes zei dat hij niet veel zin had in deze bijeenkomst, drie kwartier luisteren, moest hij daar echt naar toe? Ik hoop dat het is meegevallen. Ik kan je geruststellen, ik ben ook bijna klaar.

Jammer dat vanwege de broze gezondheid mijn schoonouders er niet bij kunnen zijn. Met Elly heb ik regelmatig interessante discussies over integratie, een onderwerp waar zij stevige opvattingen over heeft. Ik zal haar de tekst laten lezen en ben benieuwd wat zij er van vindt.

Zonder mijn ouders had ik hier niet gestaan. Dat is om allerlei redenen waar. Ik dank jullie voor jullie onvoorwaardelijke steun en liefde. Ik ben blij dat jullie hier zijn, weer in goede gezondheid en trots op mij, maar ook op de andere kinderen en kleinkinderen.

Met Veronique ben ik ruim 25 jaar samen. Zij is mijn steun en toeverlaat en liefde van mijn leven. Ik dank je voor alles.

